

פתרונות למבייצת לפני טבילה

ברכיה יוסף ארז

א. מבוא

לעיתים אנו שומעים סיפורים על נשים שהזמן בין הוסתות שלהן קצר והביוץ שלהן חל במשך זמן ספירת הז' נקיים, כך שהן לא מצליחות להרות וללדת ילדים, בכלל זה לקיים מצוות פו"ר לאיש ומצוות 'לשבת יצרה' לאשה¹⁰¹.

השאלה הנשאלת היא: איך נוכל לעזור לנשים אלו, בגדרי ההלכה ובכליה הידועים לנו, למצוא פתחים בהלכה שעל ידם תוכל להכנס להריון וללדת.

ברצוני ללקט ולהציע מספר עצות ודרכים הידועים לנו (גם אם הם אינם מעשיים כל כך) מתוך בירור הסוגיות לעומקן. סוגיה זו הינה סוגיה ידועה בשל פרסומה בשנים האחרונות ביחס לשאלה האם ניתן לבטל את ספירת הז' נקיים, אנו לא נעסוק בסוגיה זו בהרחבה, אחר שכבר עסקו בה רבות, אלא ניגע בה בקצרה ונמשיך לפתרונות הלכתיים בהם יש אולי מקום לחדש.

ב. נדה וזבה, מהתורה ומדברי חכמים (סימן קפג):

יש שלושה שלבים בהתהוות האיסור, שנתחדשו בתקופות שונות:

1. דין תורה, נאמר בפסוקים בויקרא:

דין נדה: וְאִשָּׁה כִּי־תִהְיֶה זָבָה דָּם יִהְיֶה זָבָה בְּבִשְׁרָהּ שִׁבְעַת יָמִים תִּהְיֶה בְּנִדְתָּהּ וְכָל־הַנֶּגַע בָּהּ יִטְמָא עַד־הָעֶרֶב:

דין זבה: וְאִשָּׁה כִּי־זוּב זָבָה דָּמָה יָמִים רַבִּים בְּלֹא עֵת־נִדְתָּהּ אוֹ כִּי־זוּב עַל־נִדְתָּהּ כָּל־יְמֵי זָבָה טְמֵאתָהּ כִּי־מִי נִדְתָּהּ תִּהְיֶה טְמֵאתָהּ הוּא... וְאִם־טָהְרָה מִזָּבָה וְסִפְרָה לָּהּ שִׁבְעַת יָמִים וְאַחַר תִּטְהַר:

¹⁰¹ תוס' גיטין מא:

מה ההבדל בין נדה לזבה? נדה צריכה לספור ז' ימים, אפי' שאינם נקיים מראיית דם. זבה צריכה לספור ז' נקיים (ולהביא קורבן). ימי נדה וימי זבה שונים בזמנם, יש ימים שהאשה בשתראה בהם תהיה נדה, ויש ימים שאם תראה בהם תהיה זבה (באילו ימים? נחלקו הראשונים, עי' סי' קפג בטור וב"י).

2. דין רבי (נדה סו).

אמר רב יוסף אמר רב יהודה אמר רב, התקין רבי בשדות: ראתה יום אחד - תשב ששה והוא, שנים - תשב ששה והן, שלשה - תשב שבעה נקיים.

מה טעמה של תקנה זו?

רש"י (ד"ה בשדות וד"ה שנים תשב) מסביר שמדובר במקום שאין בני תורה והנשים שם אינן יודעות לחשב מתי הימים שבהם אם תראנה תהיינה נדות ומתי תהיינה זבות. רבי מחדש שעליהן להחמיר לשני הכיוונים – לחשוש לנדה וצריכה לספור ז' ימים, ולחשוש לזבה ואחר שלוש ראיות לספור שבעה נקיים.

תוס' (ד"ה שנים תשב) מסבירים שהחשש הוא שמא האשה תראה דם שאינו טמא, ותטמא את עצמה, תתחיל לספור ז' ימי נדה ובתוכם תראה דם טמא שממנו צריכה להתחיל למנות את ימי הנדה, ונמצא שיוכל להיות שתחשוב שסיימה לספור ביום הראשון או השני לראיית הדם הטמא, כשנשאר לה עוד ששה או חמשה ימים.

3. חומרת בנות ישראל (שם)

אמר ר' זירא: בנות ישראל החמירו על עצמן, שאפילו רואות טפת דם כחרדל - יושבות עליה שבעה נקיים.

מה חידושה של הלכה זו?

החידוש הוא שלמרות (א) שהאשה לא הרגישה שיוצא דמה, (ב) ולא ראתה יותר מיום אחד – עדיין צריכה היא לעשות הפסק טהרה ולספור שבעה נקיים שלמים שאינם כוללים את יום הראיה.

הר"ן (שבועות ד. ד"ה ואע"ג) מסביר שההבנה הפשוטה היתה שהחשש לימי זיבה מתחיל רק כאשר יוצא שטף דם שייתכן שנמשך במשך שלושה ימים, שנחשוש שמא האשה זבה גדולה אך אינה מודעת לכך. אך במקרה שיצאה טיפה קטנה אין מקום לחשוש לזבה גדולה, לכך בא ר' זירא ומחדש שהחמירו על עצמן לחשוש אפי' לטיפה כחרדל.

מה סברת החומרא?

הר"ן (שם) והרמב"ן (בהלכותיו א, יח) הסבירו שהנשים לא רצו לדייק ולהקפיד על עצמן כל כך, שכן בכדי להבדיל בין ימי נדה לימי זיבה צריך לשים לב היטב לזמן יציאת הדם במהלך ימי המחזור (שבו נחלקו הרמב"ם והרמב"ן¹⁰²), וכן לשים לב שלא תצא אפילו טיפת דם קטנה בימי הזיבה שתסתור את ז' הנקיים. מתוך שרוב נשות ישראל חפצו בדרך חיים של פשטות ההלכה, הן אימצו לעצמן דרך ברורה בהלכות אלו – לא לחלק בין ימי זיבה לימי נדה.

מה תוקפה של חומרא זו?

מסברא, אם חומרא זו באה בכדי שלא תכשלנה נשות ישראל, הרי היא באה כסייג לדין תורה, וממילא יש להחמיר בו כדין תורה. כך כותב הר"ף (שבועות ד.):

"הלכך חשו רבנן למילתא ועבדו הרחקה יתירה לסלוקי כל ספיקי ואצריכו למיתב שבעה נקיים על כל דם דלא ליגע לאיסורא דאורייתא".

כך גם כותב הרמב"ן בהלכותיו (שם יט) ורומז לראיה (שציינה גם הב"י) מהגמ' בברכות (לא.) בה גמ' אומרת שיש לאדם לעמוד להתפלל מתוך הלכה פסוקה, ואיזוהי הלכה פסוקה? עונה הגמ': חומרת רבי זירא. מבין הרמב"ן, שפירוש המושג 'הלכה פסוקה' הוא הלכה שנפסקה למעשה (לפי הבנת האחרונים ברמב"ן).

¹⁰² הרב קוק זצ"ל בדעת כהן (פד) הסביר שסברת החומרא תלויה במחלוקת הראשונים, שלרש"י ולרמב"ן סיבת החומרא היא משום גזירה שמא יראו ו' ימים דם טהור וביום השביעי דם טמא. אך לרמב"ם החומרא היא שמא תתבלבל במניין הימים. אך לסברתנו כללנו את שתי השיטות יחדיו, שלא להאריך.

אולם רש"י שם פירש שהלכה זו נקראת 'פסוקה' בגלל שאינה דורשת עיון, וכמו שראינו, שבנות ישראל בחרו לנהוג כך רק מפני שהלכה זו אינה מסובכת. ומגמ' זו אין ראייה שזו הלכה למעשה שיש להקפיד עליה בכל מצב.

לעומת זאת, בשו"ת גליא מסכת (י"ד ד) דן האם ניתן להקל בספק כתמים במהלך ספירת הז' נקיים, והעלה שניתן להקל בגלל שחומרת ר' זירא היא חומרא שלא נתקבלה על כלל ישראל:

ונקדים עוד מה שמבואר בהקדמות הרמב"ם באריכות דדווקא גזירות ותקנות ומנהגות שנעשה בזמן התלמוד מחוייבין כל ישראל ללכת בהן וכופין לקיים אותן משום שנעשה בוועד חכמי ישראל ביחד רובם או כולם והם ששמעו עיקרי הקבלה דור אחרי דור עד מרע"ה אבל אחרי התלמוד שנתפזרו ישראל וחכמיהם לקצות רחוקות הרבה ולא נמצאים ביחד לא שייכי תקנה וגזירה מחכמי מידה זו על חכמי מדינה אחרת ע"ש.

לפי דבריו, במקרה שיש ספק נוסף, וחזקת טהרה, יש מקום לסמוך על כך שחומרת ר' זירא ואולי גם תקנת רבי הן תקנות שלא נתקבלו בכלל ישראל ותוקפן דומה למנהגי הקהילות השונות כגון קטניות בפסח.

דברים דומים לכך כותב הרב קוק זצ"ל בדעת כהן (פד) לגבי אשה חולה שהרופאים אומרים שאם לא תכנס להריון תמות:

"והויין כל הנקיים רק גזירה בעלמא ואיסור דרבנן לבד. ואולי עוד קלוש משאר איסורי דרבנן, שהרי הוא באמת רק מנהג שנהגו בנות ישראל, וידוע שמנהג הוא לא חמור כדרבנן ממש."

למעשה, הרב קוק אינו מתיר להקל בז' נקיים אלא רק בחשש לפולטת שכבת זרע אם לא שימשו בסמוך לווסתה ג' ימים. הסיבה שאינו מתיר היא בגלל שאינו סומך על איכות ידיעת הרופאים בצורך האשה להתרפא.

האם ניתן לסמוך על קולא זו למבייצת לפני טבילה?

גם הגליא מסכתא וגם הרב קוק לא הקלו באופן פשוט לצורך פריה ורביה אלא רק לצורך פיקוח נפש או כסניף להקל בספק כתם בתוך ספירת הז' נקיים, כשהאשה בחזקת טהרה, אך לא למבייצת לפני טבילה.

ג. הפריה מלאכותית

פתרון נוסף שיש להציע למבייצת לפני טבילה הוא הפרייה מלאכותית, באמצעות גירוי השחלות יאספו הביציות, הגבר יתן זרע ובמבחנה יפרו את הזרע והביצית ויחזירו לרחם בשעה המתאימה להריון.

על פתרון זה עולות מספר שאלות, ניגע באחת:

1. האם בילד שנולד על ידי הפריית מבחנה מקיימים מצוות פו"ר, האם הילד מוגדר כילד של נותן הזרע?

האגרות משה (אבן העזר ב, יח) דן בשאלה זו ומעלה שמסתבר שמקיים על ידי זה מצוות פריה ורביה, מכיון שכל החיוב הוא לבעול בעילה שתוכל להביא לידי פריה ורביה.

וזרע זה שיוציא יכניסו בשפופרת לבטן האשה בימים שראויה להריון אף שלא טבלה. ויצא בזה מצות פו"ר כשתוליד האשה עי"ז, ל"מ להב"ש שם שכתב בפירוש דאף על נתעברה באמבטי דהוא בנו לכל דבר אף לצאת בו מצות פו"ר אלא אף להמגיה בט"ז סק"ח שהוא החכ"צ, דכל מה שנכתב בט"ז על סימן א' הוא של המגיה, שבאמבטי מסתפק משום דתלי בקום ועשה והיא נתעברה מעצמה נמי מסתבר שיודה בכאן דהוציא בכוונה על דעת להכניס בשפופרת לבטן אשתו דהוי זה במעשה.

ד. זיהוי הרגשות (סימן קצ)

חלק מההיתרים ההלכתיים שנוכל לתת תלויים בשאלה האם האשה טמאה מן התורה או מדברי חכמים? בכדי להבדיל בין הגדרים יש לדון בגדרי ההרגשה של האשה שיוצא לה הדם.

בגמ' בנדה נז:

אמר שמואל: בדקה קרקע עולם וישבה עליו טהורה, שנאמר: "בבשרה", עד שתרגיש בבשרה.

מה משמעותה של גמ' זה המצריכה להרגיש? הרי האשה יודעת שהדם שיוצא מתחתיה הוא דם שיצא מרחמה?

הרמב"ם (ט, א) הרמב"ן (הלכות ד), הרשב"א (תוה"ב כתמים) מסבירים שההרגשה היא תנאי לטומאה. כלומר: אם האשה לא הרגישה, היא טהורה מדאורייתא.

הסדרי טהרה (קצ, ס"ק צג) מחדש שלמסקנת הסוגיה שם לשיטת רש"י ההרגשה היא ברור לשאלה 'מאיפה מגיע הדם'? אך אם ברור לה שהדם בא ממנה – טמאה דאו'. הפרדס רימונים, חכמת אדם וערוך השלחן מסבירים שרש"י אינו סובר כך.

הפוסקים הגדירו שלושה הגדרות של הרגשות המוסכמות על דעת כל הפוסקים:

1. פתיחת פי המקור (ש"ע, קצ, א; קפח, א).
2. הזדעזעות הגוף (רמב"ם איסורי ביאה ה, יז).
3. הרגשת וסת הגוף (רמב"ם שם ה, ושוב ח, ע"פ הבנת הפרדס רימונים).

בימינו רוב הנשים אינן מרגישות כלל בעת יציאת הדם שהדם יוצא. האם הם טמאות מהתורה?

בשו"ת תשורת שי (סי' תנו) ובשו"ת קנה בושם (בירורי שיטות ס"ב) כתבו שהנשים היום לא מרגישות בגלל שחוש ההרגשה שלהן נתכהה, אבל בעצם האיברים הם מרגישות בפנים.

המהר"ם שיק, ציץ אליעזר, פרדס רימונים ועוד כתבו שכאבי הבטן והכאבים שהאשה מרגישה לפני הווסת ואחריו נחשבים כהרגשות. וכך לכאורה ניתן להסביר בערוה"ש (קפג, סא).

הגרי"ש אלישיב (קובץ תשובות, פד) כתב שהדבר תלוי בדרך ראייתה: אשה שדרכה לראות בהרגשה וראתה ללא הרגשה – טמאה מדרבנן. אשה שדרכה לראות בלא הרגשה – טמאה מן התורה. כך לפי הבנתי, ויש שחלקו עליי.

לפ"ז ניתן לומר שאם אשה זו שזמן ביוצה חל אחר הטבילה תרגישה באופן קבוע ופעם אחת היא לא תרגיש, ניתן להקל לה שתספור שבעה ימים כדין נדה ולא תחשוש לחומרת רבי.

כך ניתן לומר גם לדעת ערוך השלחן שם (קפג, סא):

ודע שנמצא בתשו' לאחד מהגדולים [ש"י סי' ט' בשם מהרשש"ך] שחקר על זה לנשים בקיאות ואמרו לו שטבעית יש מהן שמרגישות בפתיחות פי המקור ויש מהן שאינן מרגישות בהרגשה זו רק בהרגשות דזיבת דם נדה כולן מרגישות עכ"ל.

והבל יפצה פי הנשים האלה ולא ידעי מאי קאמרי ורבותינו נאמנים עלינו יותר מהן וגם אינן משקרות בדבריהן **אלא שאינן מבינות**.

ונשמע בפשטות שאם כן היו מבינות, היה ניתן לסמוך על זיהוי האשה.

ה. שלא להמתין שמא תפלוט שכבת זרע

בספר פועה (ב' עמ' 128) כתבו כמה פתרונות:

1. שבמקרה שכזה, גם אשכנזיות יוכלו להפסיק בטהרה ביום הרביעי.
2. שתפרוש מוקדם מבעלה יומיים או שלשה לפני הווסת ואז תעשה הפס"ט יומיים שלושה אחרי הדימום.

ו. שפורפרת

הגרשז"א (מנ"ש תנינא עב) ונועם ז (תשכ"ד) הציע שתכניס לתוך הנרתיק כולו שפורפרת וכך כל שהדם לא זב בתוך בשרה – הנרתיק, הרי שהיא אינה טמאה מדאו'. אומנם, היו שדחו את חידושו. בפועל הוא לא התיר אם לא יסכימו איתו רבני ישראל.

ז. שטיפת תוך הרחם

השלחן ערוך (קצו, יג) מקל לשטוף שטיפה פנימית בשביל לוותר על הזמן של 4-5 ימים שהאשה צריכה לחכות בשביל שתפלט השכבת זרע.

הרמ"א (שם) אומר שהיום אנו לא בקיאים בשטיפה. אולם לספרדים הפוסקים כש"ע ניתן להקל לפי הרב עובדיה בטה"ב (ב, תלג).

גם לסוברים שאין להקל בשטיפה פנימית וקינוח פנימי מ"מ השטיפה הפנימית עשויה להקל שלא יהיו כתמים שיווצרו ע"י דם שישאר בתוך הנרתיק ולא יצא ויצא רק אחר כמה ימים. ואולי מסברא יש מקום להתיר לאשה שלא התעברה במשך כמה שנים, אף אשכנזיה להקל כש"ע.

כדורים

בימינו, ישנם כדורים שמסדרים את המחזור כך שהביוץ נדחה בין יומיים לעשרה ימים לאחר הטבילה (בממוצע 5 ימים). (פועה ב, 138) וממילא אין צורך בכל הנ"ל למי שאכן הכדורים עוזרים לה.